

„Jókai 200” – A nagy mesemondó emlékezete ex libriseken

Vasné dr. Tóth Kornélia

Idén 200 éve született Jókai Mór (1825–1904), száznál több regény írója, politikus, festő, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának tagja. Nemes Nagy Ágnes költő, esszéíró egy 1979-ben megjelent írásában – Jókai sokoldalú műveltségét elismerve – irodalmi-történelmi múzeumnak, kincshalomnak nevezte a 19. századi magyar irodalom jeles alakját: „És ott van [...] Jókaiiban az az érték, amit felfedezni nem kell, mert mindenki ismeri, múltunk, magyar világnk hatalmas, elsüllyedt földrésze, amely ilyen szélesen, ilyen homogénül szinte csak benne található. Ha meggondolom, mi mindent ismerhetünk meg Jókaiiból, hány helyzetet, embert, szokást, mesterséget, földrajzot és néprajzot; a komáromi céhek ezüstgombos dolmányától a nádirígó fészkéig, a Tordai-hasadék csókáitól a Pilvaxig, a debreceni diáknyelvig, akkor veszem csak észre, hogy milyen koldusszegények volnánk Jókai nélkül. S ezt az egész nemzeti legendáriumot áthatja az a gyermeki szívdobogás, amit akkor éreztünk, amikor először (és persze nem utoljára) ismerkedtünk a reformkorral, éjszakákat átízgulva szurkoltunk a szabadságharcnak. Természetesen Jókait falva.

Ezért gondolom, hogy Jókai nemcsak természetvédelmi terület, nemcsak irodalmi-történelmi múzeum, hanem

kincshalom is. Kincshalom az örök romantika, a mételytelen, fullánktalan kaland számára, filmen, tévében, az eljövendő holomoziban, és kincshalom a kalandon átfénylő magyar tudat számára, népmeseien tiszta nemzetiszínben.” (Egy-maga egy külön, önálló irodalom volt – Jókai Mórról, Litera, 2020. április 21., <https://litera.hu/magazin/osszeallitas/egymaga-egy-kulon-onallo-irodalom-volt-jokai-morrol.html>)

Jókai alakját a kortársak és – a Jókai-kultusz, a nemzeti emlékezet részeként – az utókor is számos módon megörökítette, országszerte festmények, grafikák, szobrok, emléktáblák jelzik azokat a helyeket, ahol megfordult. Az őt ábrázoló grafikák egy kevésé ismert típusát képviselik a kisgrafikák, az ex librisek, melyek hommage-lapokként ápolják a nagy író emlékezetét, és a jelen bemutatás fő tárgyát képezik. (1. kép)

Jókai maga is vonzódott az irodalom mellett a képzőművészethez: rajzolni, festeni 1837 és 1840 között a révkomáromi Királyi Rajz Oskolában tanult Orbán Gábor tanítványaként. Kecskeméti jurátus korában már ő tanította diákársainak a rajzolást, festést. A családtagokon kívül a város jeles személyeiről is készített portrékat. Utazásain emlékeztető rajzokat alkotott, amelyeket azután írás közben is föl-

1. kép. Bakacsi Lajos linó-metszete (2024)

használt. Bár megszerezte az ügyvédi oklevelet, Pestre költözve életét a művészetnek, főként az irodalomnak szentelte, több mint száz regénye is ezt tanúsítja. Képzőművészeti tevékenységének termései (festményei, rajzai) jórészt sajnos elvesztek, néhányat őriz közülük a Petőfi Irodalmi Múzeum.

A kortársaktól származó, Jókait megjelenítő képzőművészeti alkotások közt az író portréja, illetve egész alakos ábrázolása is fellelhető. A reformkor neves magyar grafikus, a nemzeti festészet kibontakozásának első számú képviselője volt Barabás Miklós (1810–1898), aki portréművészként változatos technikákkal örökítette meg a közélet legfontosabb szereplőit, irodalmárokat, művészeket, színészeket, politikusokat, köztük

Petőfi Sándort és Jókai Mórt. Litográfiáit leggyakrabban Walzel Ágost Frigyes sokszorosította, aki éppen a jeles művész-szel való együttműködésének köszönhetően az 1840–50-es években a korabeli Magyarországon egyik legsikeresebb litográfiai műhelyét üzemeltette Pesten. Barabás egyik könyvmata 1854-ből a fiatal, 29 éves Jókait ábrázolja, a képen alul az alkotó aláírása és a Walzel-nyomda neve is olvasható. (2. kép)

2. kép. Barabás Miklós litográfiája (1854)

Adolf Dauthage (1825–1883) osztrák litográfus portrékat készített a politikai és egyházi élet, illetve a művészvilág tagjairól. Jókait – ahogyan az ábra felirata („Reichstag-Abgeordneter”) is utal rá – mint országgyűlési képviselőt jelenítette meg. A kép az 1870-es években készült, az Osztrák–Magyar Monarchia politikai személyiségeit bemutató parlamenti portrészorozat részét képezi (*Das Parlament. Die politischen Persönlichkeiten Oesterreich-Ungarns in Wort und Bild*, Wien, 1879). (3. kép)

3. kép. Adolf Dauthage alkotása (1870-es évek)

Az író emlékezetének ápolásában fontos szerepet töltenek be azok a települések, ahol megfordult, illetve hosszabb időn át tartózkodott. Ezek közül Komárom, Pápa és Balatonfüred lelhető fel leggyakrabban az emléket őrző, következőkben bemutatandó 20–21. századi kisgrafikákon, ex libriseken.

A Jókai életére nagy befolyással bíró városok közül kiemelkedik szülőhelye, Komárom, ahol két év megszakítással élt 16 éves koráig, és ahova a későbbiekben is többször ellátogatott. A város fejlődését nagymértékben meghatározta, hogy fontos kereskedelmi központ és kikötő volt, kb. 18 ezer lakosával a reformkorban az ország egyik legpolgárosultabb, leggazdagabb településének számított. Komárom légköre nagy hatással volt Jókai habitusára, művészetére. Sajnálatos módon az írónak napjainkra sem a szülőháza nem maradt fenn, sem az a ház nem áll már, ahová másfél éves korában költöztek.

Jókai emlékét őrzi viszont a róla elnevezett utca, emellett emléktábla és több szobor, 1881-ben a város díszpolgárává is avatták. Révkomáromi ülőszobrát, a Berecz Gyula szobrászművész tervei szerint készült bronzalkotást Prágában öntötték 1937-ben. A kőalapokon álló sematikus fotelban, ülő helyzetben ábrázolt, időskorú Jókai kezeit térdein nyugtatja, mintha most is mesét mondana. Ezt a szobrot – Komárom 19. századi látképeivel és *Az arany ember* című regény motívumaival – örökíti meg Ürmös Péter grafikusművész Jókai Mór születésének 200. évfordulója alkalmából készített ex librise Vasné dr. Tóth Kornélia nevére. (4. kép)

4. kép. Ürmös Péter linómetszete (2024)

Jókai emlékét Komárom intézményei közül több iskola és a helyi könyvtár elnevezésében is őrzi. Utóbbi 1954. május 5-én – a nagy író halálának 50. évfordulóján – vette fel Jókai Mór nevét. Az intézmény számára több ex libris készült, a könyvtár fennállásának 25. évfordulója a kiváló szerencsi fametsző,

5. kép. Fery Antal fametszete (1977)

Fery Antal alkotott emléklapot „25 éves a komáromi Jókai Mór Városi-Járási Könyvtár 1952–1977” felirattal, a névadó portréjával. (5. kép)

Jókai Mór csak egyetlen tanévet töltött Pápán, az 1841–1842-est, az itteni református kollégiumban tette le az érettségét. E helynek óriási szerepe volt írói fejlődésében, itt döntötte el végképp, hogy író lesz. Ehhez az ösztönzést az önképzőkörben elnyert pályadíj adta, amelyet a *Tűz és víz* című novellájáért kapott. Pápa nem csupán iskolaváros, de élénk polgárváros is volt Jókai idejében a maga 12 ezer lakosával, kaszinójával, vásári nyüzsgésével. Jókai itt ismerte meg Petőfi Sándort, szoros baráti kötelék alakult ki kettejük között, a két évvel idősebb Petőfi öccseként támogatta Jókait. 1846-ban majdan együtt hívták életre a Tízek Társaságát, amelynek tagjai később az 1848-as márciusi ifjakként váltak ismertté. A nagy barátságuknak az vetett véget, hogy Jókai – Petőfi tiltakozása ellenére – feleségül vette a nála nyolc évvel

6. kép. Fery Antal fametszete (1975)

idősebb színésznőt, Laborfalvi Rózát.

Jókaira Pápán nagy hatással volt az első természettudományi tankönyv szerzője, Tarczy Lajos professor, aki az önképzőkört is vezette, valamint a kítűnő szabadelvű történész, Bocsor István professor. Az ő tanításuk a Jókai-művekben is tetten érhető, előbbi például a *A jövő század regényében*, utóbbi a *Mégis mozog a föld* című alkotásban.

Pápa városa mindig is büszke volt Jókaira. 1880-ban itt avatták az első emléktáblát az országban, 1893-ban megalakult

a Jókai Kör, és díszpolgárrá választották az író, 1894-ben róla nevezték el a korábbi Hoszszú utcát. A helyi Ismeretterjesztő Egylet, a könyvárusok könyvkölcsönzői, a Jókai Kör, a Népkönyvtár, a Városi Nyilvános Könyvtár tevékenysége egyaránt előzményei voltak a városi könyvtárnak, amely 1958-ban vette fel Jókai Mór nevét.

A portrégrafikáival kiemelkedőt alkotó Fery Antal a könyvtár részére 1975-ben készített fametszetű ex librisén Jókai arcképe látható könyvvel, babérággal. (6. kép)

A pápai Jókai Mór Városi Könyvtár egy ideig a pápai Esterházy-kastélyban működött, ennek állít emléket Meskó Anna és Póka György gyulai művészházaspár az épületet bemutató alkotása, mely a könyvtár részére készült. (7. kép)

A pápai könyvtár akkori épülete előtt állították fel 1978-ban a Jókai-emlékkövet, Szervátiusz Jenő és fia, Szervátiusz Tibor alkotását. A fehér kőből készült emlékmű négy oldalán Jókai Mór életéből és regényeiből ábrázolt jelenetek elevenednek meg.

7. kép. Meskó Anna és Póka György linómetszete

8. kép. Nagy László Lázár fametszete (1976)

A pápai művelődési élet egyik fontos alakjaként, több mint húsz éven át a könyvtár élén állva Jelecsik Sándor (1926–1999) központi szerepet töltött be az intézmény szellemi arculatának kialakításában. Szoros kapcsolatot épített ki a Tudományos Ismeretterjesztő Társulattal és a Jókai Körrel,

utóbbi jelentős irodalmi-művészeti tevékenységet fejtett ki. Jelecsik hivatalosan 1972-ben csatlakozott a Kisgrafika Barátok Köréhez. Kezdeményezésére számos író-olvasó találkozó mellett kiállításokat is rendeztek a könyvtárban, így népszerűsítve többek között az ex libris és a bélyeg műfaját. Az ex libris készítésében maga is példát mutatott, Andruskó Károly és Nagy László Lázár grafikusoktól nevére szóló könyvjegyeket rendelt. Nagy László Lázár alkotásán Jókai, a termékeny alkotó, az írófejedelem jelenik meg. (8. kép)

Szoboszlai Mata János fametszete szövegében („Jókai 100 könyve”) is hangsúlyozza Jókai gazdag írói világát – a grafika ábráján a Pegazuson ülő, csillagok közé röptető író szimbolikus alakja látható, aki maga is csillagot tart a feje fölött, alatta sárkány által bekerített város. A mesebeli elemek Jókai határtalan képzeletére utalnak. (9. kép)

10. kép. Kertes-Kollmann Jenő grafikája

Jókai először 32 éves korában jutott el a Balatonhoz. Lenyűgözte a tó és környékének varázsa, így írt róla: „Ha gazda vagyok, a Tiszamellék rónájának adom az első rangot; ha politikus vagyok, Erdélybe leszek szerelmes; de mint költő, a Balaton-vidéknek nyújtom a szépség almáját. Csak az az egy fáj, hogy nem tudom azt olyan szépen leírni, mint amilyennek láttam.” (Jókai Mór: *Magyarhon szépségei*, Budapest, Franklin-Társulat, 1910., <https://mek.oszk.hu/09200/09290/09290.htm>)

A Jókai-család 1867-ben telket vásárolt Balatonfüred központjában, ezen villát építtettek, melyet 1870-ben vettek birtokba. A teraszról gyönyörű kilátás nyílt a Balatonra és Tihanyra. Jókai húsz éven át töltötte itt a nyarakat, ezen a helyen írta többek között *Az arany ember* és *A Fekete gyémántok* című regényeit, emellett a fővárosi lapok részére számos elbeszélést, regét és fürdőtémájú cikket küldött. A felújított

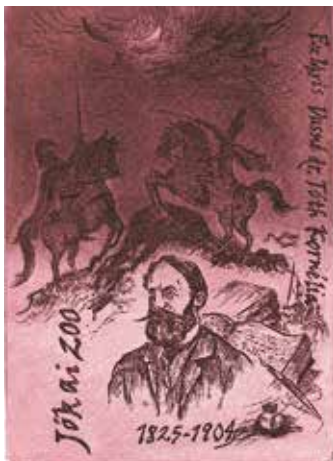

9. kép. Szoboszlai Mata János fametszete (1936)

villa ma Jókai-emlékházként működik. A Keszthelyen, majd Veszprémben élő Poór Ferenc nevére szóló egyik ex librisen – a Balaton kutatása, népszerűsítése kapcsán jelentősétko-
Lóczy Lajos geológus és Eötvös Károly író, publicista, ügyvéd portréja mellett – a helyhez való kötődése miatt szerepel Jókai arcképe, nyitott könyvben a Balaton rajzával és lúdtollal. A színes grafika Kertes-Kollmann Jenő alkotása. (10. kép)

A bicentenárium, a Jókai-kultusz részeként (mint exlibrisológus) jelen cikk szerzője is több ex librist készíttetett az író emlékére. A kisgrafikák világában tett emlékutazás zárásaként ezek közül egy példa Jókai *A kőszívű ember fiai* című regényére utaló, az 1848–1849-es forradalmat és szabadságharcot idéző illusztratív könyvjegy csataterén párbaj-jelenettel, melynek alkotója Kapolcsi Kovács Csaba. (11. kép)

A bemutatott kisgrafikák révén nyomon követhettük, hogy az ex librisek, hommage-lapok milyen fontos szerepet töltenek be a Jókai-jelenség, az általa termelt kincsáram megőrzésében, népszerűsítésében, újabb irányokból teljesítve ki az író szellemi arcképét.

11. kép. Kapolcsi Kovács Csaba rézkarca (2024)

IRODALOM

Adolf Dauthage, https://de.wikipedia.org/wiki/Adolf_Dauthage

Das Parlament. Die politischen Persönlichkeiten Oesterreich-Ungarns in Wort und Bild, Wien, Verlag von Adolf Eckstein, 1879.

Egymaga egy külön, önálló irodalom volt – Jókai Mórról, Litera, 2020. április 21., <https://litera.hu/magazin/osszeallitas/egymaga-egy-kulon-onallo-irodalom-volt-jokai-morrol.html>

Gaál Tamás: *Egy barátság margojára*, 2014. november 14., https://cultura.hu/aktualis/egy-baratsag-margojara/Jokai_Mor, https://www.kieselbach.hu/muvesz/jokai-mor_9532

Jókai Mór Emlékház, <https://kultura.balatonfured.hu/jokai-emlekhaz/>

Jókai Mór szobra, <https://www.kozterkep.hu/5152/jokai-mor-szobra>

Juhász Rita: *Az első „celeb” a füredi sétányon – 116 éve halt meg Jókai Mór*, 2020. május 10., <https://kultura.hu/az-elso-celeb-a-furedi-setanyon-116-eve-halt-meg-jokai-mor/>

Lithographs by Adolf Dauthage, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Lithographs_by_Adolf_Dauthage

Nagy Miskó Ildikó: *Szabadtéri kiállítás: Jókai Mór 140 évvel ezelőtt lett Komárom díszpolgára*, 2021. május 1., <https://ma7.sk/muveszet/szabadtéri-kiallitas-jokai-mor-140-evvel-ezelott-lett-komárom-diszpolgara>

Szjz Rezső: *Mata János 1907–1944*, Budapest, Szenci Molnár Társaság, 1995., 27.

Tölgyesi József: *A pápai Jókai könyvtár története (1952–2002)*, Iskolakönyvtáros, 2003/1–2., 40., https://epa.oszk.hu/01500/01575/00022/pdf/EPA01575_iskolakonyvtaros_2003_23_040.pdf

Törzsolvasóit köszöntötte a komáromi Jókai Mór Könyvtár, Kisalföld, 2023. 03. 20., <https://www.kisalfold.hu/helyi-kultura/2023/03/torzsolvasoit-koszontotte-a-komáromi-jokai-mor-konyvtar>

Vasné dr. Tóth Kornélia: *Nagy László Lázár kisgrafikai világa*, Budapest, Országos Széchenyi Könyvtár, 2018, 41.